

Cæsar som nietzscheansk motiv. En editionsfilologisk undersøgelse af Henrik Pontoppidans *Lykke-Per*

Af Katja Gottlieb

In December 1904 the last volume of the first edition of the Danish author Henrik Pontoppidan's masterpiece *Lykke-Per* (Eng.: Lucky Per) was published. On the last page the author informed the reader that a new, revised and slightly abbreviated version of *Lykke-Per* would soon be published, and the author requested that this new edition be used as a basis for a future assessment of the overall work. The revised version of *Lykke-Per* became available for purchase a few months later, but in 1918 Pontoppidan chose to publish yet another abridged and revised edition of the work. While working on the first edition, Pontoppidan became preoccupied with studies in German philosopher Friedrich Nietzsche, whose philosophy came to influence *Lykke-Per*. In *Lykke-Per* Pontoppidan uses Nietzsche's thoughts of 'the will to power' and his homage to the heroic figures of history, such as Caesar, as consistent themes, and the influence can be traced through the different versions of *Lykke-Per*. The tools of scholarly editing can map out this inspiration from Nietzsche, thus providing the reader with valuable insight in the transformation of the motifs of *Lykke-Per* through the different versions.

Indledning

Henrik Pontoppidans (1857-1943) stort anlagte hovedværk regnes for et af dansk litteraturs skelsættende værker, og det er således rimeligt at antage, at mange læsere vil være bekendt med fortællingen om den østjyske Per Sidenius, der forkaster sin religiøse opvækst og begiver sig ud i et livslangt opgør med sin arv. Opfyldt af selvtillid og modernitetens store muligheder drager han til København for at læse til ingeniør, og her udvikler han også sine planer om et omfattende kanalprojekt, der skal revolutionere samhandelsmulighederne til gavn for nationen. Projektet kuldsejler, men måske finder Per undervejs sig selv.

Mindre velkendt er det måske i den brede offentlighed, at *Lykke-Per* var lang tid om at finde den form, værket har i dag. Romanen udkom første gang som otte hæfter i perioden 1898-1904, men i en note på sidste side i førsteudgaven, bekendtgjorde forfatteren, at en ny gennemset og lidt forkortet udgave af værket var på vej. Pontoppidan anmodede ligefrem eftertiden om, at »denne nye Udgave maa blive lagt til Grund ved en mulig Bedømmelse af det samlede Værk«. Den reviderede andenud-

gave af *Lykke-Per* var komplet i 1905 og optrykkes igen i 1907-1908, hvor den udkommer som tredje udgave. I 1918 vælger Pontoppidan dog endnu engang at forkorte og revidere sit hovedværk, og han når således at gennemarbejde *Lykke-Per* på ny, således at der herefter eksisterer tre grundlæggende forskellige versioner af værket. Denne udgave er fjerde udgave. Denne artikel vil koncentrere sig om første, anden og fjerde udgave.

Det er ikke usædvanligt, at en forfatter reviderer sine tidlige arbejder, men når en forfatter er så konsekvent med at omarbejde sine værker og gør det så gennemgribende, som Pontoppidan gjorde det sit liv igennem, skaber det udfordringer for forskere såvel som for almindelige læsere af forfatterskabet, ikke mindst fordi det ikke lykkedes Pontoppidan at overflødiggøre de tidlige udgaver af *Lykke-Per*. Nok er det fjerdeudgaven fra 1918, der danner grundlaget for den tobindsudgave, der er i almindelig handel i dag, men førsteudgaven, der udkom i oplag på mellem 2000-2500 eksemplarer, er stadig tilgængelig via antikvarier og biblioteker og kan tilgås digitalt (på etxt.dk). I 2019 blev førsteudgaven igen udgivet som fysisk bog; det skyldes ikke mindst, at forskningen ofte orienterer sig mod førsteudgaven, når *Lykke-Per* søges tolket. Fx kan man i afsnittet om Pontoppidan i *Dansk litteraturs historie*, bind 3 (Busk-Jensen 2009: 219-249) møde en læsning, der, som det fremgår af de citater, der bringes i afsnittet, baserer sig på førsteudgaven. I Børge Kristiansens '*At blive sig selv*' og '*At være sig selv*' citeres der derimod så vidt muligt efter den »mest tilgængelige tobindsudgave af *Lykke-Per*«; men i de sammenhænge, hvor pointer ikke kan belyses tilstrækkeligt på baggrund af denne udgave, trækkes der i analysen på førsteudgaven (Kristiansen 2007: 13 f.). Det samme gør sig gældende i forbindelse med det grundlæggende arbejde, Jørgen Moestrup foretog i *Pontoppidan og Nietzsche* (1967).

Imellem førsteudgaven og den almindeligt udbredte fjerdeudgave står andenudgaven fra 1905, som også er svær at komme uden om. Det skyldes, at andre forskere mener, at det bør være den udgave, der lægges til grund for udgivelse, oversættelse og tolkning af *Lykke-Per*. Det er en betragtning, der fx begrundes i, at førsteudgaven blandt andet på grund af sin langtrukne udgivelsesproces, hvor visse kapitler og afsnit havde været publiceret i andre sammenhænge inden indlemmelsen i *Lykke-Per*, dårligt kan betegnes som et sammenhængende værk. Dertil kommer, at der er træk i *Lykke-Per*, som først kan forstås til fulde på baggrund af andenudgaven, der således kan ses som den bedste og mest gennemarbejdede version af værket (fremhævet af Behrendt 2019). Faktum er, at de tre væsentligt forskellige versioner af *Lykke-Per*, som Pontoppidan selv

foranstaltede udgivelsen af, i dag eksisterer side om side. Spørgsmålet er dog, om man uden videre kan basere sin fortolkning af Pontoppidans hovedværk på en hvilken som helst af de tre versioner og nå frem til det samme resultat? Det vil denne artikel søge at give et svar på.

Editionsfilologien som afsæt for fortolkning

For at besvare spørgsmålet kan man vende sig mod editionsfilologien, der er denne artikels teoretiske grundlag. Historisk er det sådan, at editionsvidenskaben frem til 1970'erne i overvejende grad blev betragtet som et redskabsfag og som et håndværk, der var tilnærmelsesvis værdis- og teorifrit, men som Johnny Kondrup beskriver det, er der siden sket et opgør med denne opfattelse: »Kløften mellem redskabsfag og hermeneutisk videnskab er blevet fyldt ud, bl.a. ved at gå tilbage til romantiske filosoffer som Friedrich Schlegel og F.D.E. Schleiermacher, der påpegede, at filologi og fortolkning gensidigt betinger hinanden« (Kondrup 2020). I *Editionsfilologi* (2011) uddyber Johnny Kondrup, hvorfor bevidsthed om teksters tilblivelses- og overleveringsproblemer er et nødvendigt udgangspunkt for litteraturforskningen. Det skyldes blandt andet, at editionsfilologien kan beskytte mod fejlagtige slutninger, der kan være draget på baggrund af forfatterens ungdomsværk, der blot læses i en udgave, som uden forskerens vidende repræsenterer den ældre forfatters revision af sit yngre jeg. Derudover kan editionsfilologisk bevidsthed grundet det skærpede fokus på, hvad der *egentlig* står i en tekst, også bidrage til en styrket æstetisk bevidsthed i forskningen, ligesom den »fordybede forståelse« af værket kan gå i en historisk-genetisk retning, da nyere værker ofte findes overleveret som flere indbyrdes varierende tekster. Man kan sige, at editionsfilologien hjælper fortolkeren til at erkende, at ingen af disse indbyrdes varierende tekster er »værket selv« (Kondrup 2011: 23). Således kan man argumentere for, at denne bevidsthed om værkets tilbliveshistorie bør danne udgangspunkt for litteraturanalysen, ikke mindst når man har at gøre med et værk som *Lykke-Per*, hvor fortolkningen kan baseres på alt fra et bevidst tilvalg af den store førsteudgave til en tilfældig udgave, der er taget ned fra hylderne på det lokale folkebibliotek (Gottlieb & Rasmussen 2023: 66).

Editionsfilologi er »videnskaben om, hvordan man genudgiver ældre litterære værker og ny- eller genudgiver litteraturhistoriske, personalhistoriske og andre historiske kilder (breve, dagbøger m.v.)« (Kondrup

2020). Til arbejdet med en videnskabelig udgave hører tekstkritik, variantfortegnelse, manuskript- og bogbeskrivelse samt kommentering, der alt i alt udgør en forudsætning for fortolkning på grundlag af et overblik over de forskellige versioners forskelle og ligheder (Kondrup 2020). Denne artikel vil med et af værktøjerne fra editionsfilologien, nemlig variantfortegnelsen, udpege en række af de centrale forskydninger, som opstår undervejs i transponeringen af Pontoppidans grundigt bearbejdede roman, for på den måde at kunne give et bud på, hvilken betydning valget af udgave har for fortolkningen. For et værk, der er så omfangsrigt som *Lykke-Per*, kan undersøgelserne let risikere at løbe forskelsløst ud i alle retninger. Derfor vil artiklen forfølge udviklingen af et af romanens centrale motiver, cæsarmotivet, og fokusere på en række centrale passager, der har dette motiv som omdrejningspunkt i de tre versioner af *Lykke-Per*, som Pontoppidan publicerede i sin levetid.

Cæsarmotivet i *Lykke-Per*

For at forstå den rolle cæsarmotivet spiller i *Lykke-Per*, er det centralt at vide, at den tyske digterfilosof Friedrich Nietzsche (1844-1900) var stort set ukendt i den europæiske offentlighed, indtil Georg Brandes, som Pontoppidan stod i nær kontakt med, i 1888 introducerede Nietzsche og hans filosofi fra en talerstol på Københavns Universitet. Forelæsningsrækken blev et tilløbsstykke, både på grund af Brandes, men også på grund af indholdet. Nietzsches tanker var, som Henrik Wivel beskriver det, »ren dynamit. Og med Georg Brandes' introduktion til hans [Nietzsches] tænkning eksploderer dynamitten i København anno 1888« (Wivel 2009: 265). Nietzsches filosofi er for Brandes en del af et forsøg på at revitalisere det moderne gennembruds tanker, og i den forbindelse egner ikke mindst Nietzsches radikalt nihilistiske eksistenstænkning sig godt. Introduktionsforelæsnningen var »Aristokratisk Radikalisme«, der også udkom som essay, og et af de temaer, Brandes udfolder heri, er 'viljen til magt'. I forbindelse med begrebsbestemmelsen af denne finder Nietzsche en række repræsentanter for magtvilje hos nogle af historiens monumentale skikkelser. Den romerske kejser Gajus Julius Cæsar hører til de store krigerske personligheder, der ofte nævnes hos Nietzsche, og som Brandes formulerer det, så gives der »to Klasser af revolutionære Aander, de, der instinktivt føle sig dragne til Brutus og de, der lige saa instinktivt føle sig dragne til Cæsar. Cæsar er den store Type« (Brandes 1888: 596).

Det er dog også vigtigt at vide, at Brandes, som Wivel også beskriver det, er særdeles meddigtende og fortolkende i sin præsentation af Nietzsche. Men Pontoppidan er altså gennem Brandes' præsentation bekendt med Nietzsches magtfilosofi allerede fra *Lykke-Pers* førsteudgave. I overensstemmelse hermed er Per fra barnsben, som Jørgen Moestrup har påvist i sin grundlæggende afhandling, anlagt som Nietzsches fornemme menneske (Moestrup 1967-70: 295). Det er dette spor vedrørende den nietzscheanske farvede persontegning, som skal forfølges her.

Man skal, som Jørgen Moestrup har udfoldet det i artiklen »Lykke-Per og Nietzsche« (Moestrup 1967-70) ikke mange sider ind i *Lykke-Per*, før cæsarmotivet tegner sig klart. I førsteudgavens første hæfte, der har titlen *Lykke-Per. Hans Ungdom* (1898), lægger barnet Per, som mistrives i sin strengt religiøse familie, afstand til familiens værdisæt og forestiller sig, at han må være et hittebarn: »et ved Uagtsomhed efterladt Barn af en eller anden omstrefjende Zigøjnertrup«, og han forestiller sig sin virkelige far som: »en mægtig Høvdingeskikkelse med blaasorte Lokker hængende ned ad Ryggen, en Slængkappe over Skuldren, en Egestav i sin brune, stærke Haand ... en eneraadig Hersker, en Konge over de mørke Heders uendelige Rige, Frihedens og de vilde Stormes Hjem« (Pontoppidan 1898 (1): 23-24). Per ser sig selv som en kongesøn. Senere ser den unge Per sig i spejlet og synes, at »han mindede om en af Roms store kejsere« (Pontoppidan 1898 (1): 84), for blot at nævne et par eksempler. Hos Pontoppidan kobles cæsarmotivet ofte med Prometheusmotivet, og Pers projekt er da også inspireret af Nietzsches fremstilling af myten om Prometheus i *Die Geburt der Tragödie* (1872). Per vil, som Prometheus, give mennesket lynet, som kan frigøre det fra Gud. Modsætningen til det cæsarisk-promethiske findes i det antikvariske menneske, som Brandes også berører i »Aristokratisk Radikalisme«. Som Nietzsche beskriver det i *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben* (Nietzsche 1874: afsnit 3) hæger det antikvariske menneske ikke alene om det, han kommer fra, men sidder fast i det, og dyrker det. Det er da tilsyneladende også det antikvariske menneske, som den unge cæsar Per Sidenius får retning mod, efterhånden som hans livsprojekt kuldsejler.

Fra første til anden udgave af *Lykke-Per*

Som Pontoppidan beskrev det i den omtalte notits i førsteudgavens sidste hæfte, er andenudgaven forkortet, og det er også det indtryk, man får, når man sidder med de to udgaver i hånden. *Lykke-Per*, der i førsteudga-

ven bestod af otte hæfter med hver sin titel og egen kapitelopdeling, er i andenudgaven blevet til tre bind med fortløbende kapitelopdeling. Som det fremgår af nedenstående model, fordeler de to udgaver sig således i forhold til hinanden:

2. udgave 1905	<i>Lykke-Per, I Del</i>		
Kapitler	1 2 3 4	5 6 7	8 9 10
1. udgave 1898-1904	<i>I Lykke-Per, hans Ungdom</i>	<i>II Lykke-Per finder Skatten</i>	<i>III Lykke-Per, hans Kærlighed</i>
Kapitler	1 2 3 4	1 2 3	1 2 3 4

2. udgave 1905	<i>Lykke-Per, II Del</i>		
Kapitler	11 12 13	14 15 16	17 18
1. udgave 1898-1904	<i>IV Lykke-Per i det fremmede</i>	<i>V Lykke-Per, hans store Værk</i>	<i>VI Lykke-Per og hans Kæreste</i>
Kapitler	1 2 3 4	1 2 3	1 2 3

2. udgave 1905	<i>Lykke-Per, III Del</i>	
Kapitler	19 20 21 22	23 24 25 26 27 28
1. udgave 1898-1904	<i>VII Lykke-Per, hans Rejse til Amerika</i>	<i>VIII Lykke-Per, hans Sidste Kamp</i>
Kapitler	1 2 3	1 2 3 4 5 Slutning

Indholdet i de to udgaver består umiddelbart af de samme grundlæggende handlingselementer, men opstiller man et variantapparat, der viser afvigelserne mellem de forskellige udgaver, kan man se, hvad der er sket fra første til anden udgave. Først og fremmest står det klart, at der er en række passager fra førsteudgaven, der beskæres kraftigt eller helt udgår. På trods af forkortelserne følger Pontoppidan dog en række nye scener til

andenudgaven. En del af disse har tydeligvis til hensigt at formidle overgange i handlingen mere smidigt, hvilket giver god mening i lyset af, at en del passager tidligere havde været publiceret i fx tidsskrifter. Der er desuden lagt flere ledetråde ind, som peger frem mod romanens afslutning. Den mest kendte af disse ledetråde er formentlig scenen fra andet kapitel, der peger frem mod den vejassistentpost, som Per ender i. Her tænker Per foragteligt om de ingeniører, der udklækkes fra Polyteknisk Lærestanstalt, at de: »i det højeste tør gøre sig Haab om at opnaa en Stilling som Vejassistent med kongelig Udnævnelse« (Pontoppidan 1905 (1): 62). Og andenudgavens kapitel 16 tilføjes et afsnit, der peger frem mod det forliste cæsarprojekt. Her måler Per sig med rivalerne Max Bernhardt og Dyhring og indrømmer herefter for sig selv, at »der var ikke det Stof i ham til en Verdenserobrers, som han havde troet« (Pontoppidan 1905 (2): 219). Pontoppidan formår altså i transponeringen fra første til anden udgave at tilføre værket passager, der styrker værkets indre sammenhængskraft, samtidig med at han slanker værket. Men i processen sker der noget interessant med persontegningen.

Hvor Per i førsteudgaven ofte står som en lidt for flad eller ensidig eksponent for det cæsariske og dermed som en meget konsekvent modpol til det miljø, han har forladt, males andenudgavens Per med en bredere palet og kommer således til at fremstå mere facetteret. Et meget markant eksempel herpå stammer fra førsteudgavens 4. hæfte, *Lykke-Per i det fremmede* (1899), hvor de første kapitler til dels er fortalt gennem en række breve, Per skriver hjem fra Berlin, hvor han har slået sig ned for at studere. Brevene er stilet til Pers forlovede, rigmandsdatteren Jakobe Salomon. Brevformen er et brud med romanens hidtidige fortælleteknik, og de indblik læseren får i Pers oplevelser og tanker, er således befriet fra fortælleren som fortolkende mellemlid. I brevene beskriver Per sin begejstring for storbyen, der elektriserer ham, så han ligefrem kan mærke, hvordan han hver dag bliver ladet med lyn og torden, jf. det cæsarisk-prometiske motiv. Per logerer hos en fru Kumminach, der driver delvis ulovlig pensionatvirksomhed, og han skriver begejstret om storbyens omflakkende eksistenser, der kun ejer »hvad de har paa sig, og flytter fra Bydel til Bydel med en Times Varsel. Det er en Levevis, der er dem paa tvungen af Eksistenskampen i disse Millionbyer, og som derfor hurtigt falder dem naturlig.« (Pontoppidan 1899 (4): 81): Per konstaterer kynisk afslutningsvis i det samme brev: »Men hvad er der da egentlig at jamre over? Der foregaar en Smagsforandring, det er det hele!« Det er en rå og unuanceret Per, der skriver hjem.

I forbindelse med omarbejdningen til andenudgaven vælger Pontoppidan at foretage justeringer i fortælleformen, således at nogle af brevene udgår og i stedet erstattes af den gennemgående olympiske fortæller. En kollation afslører, at på trods af, at hovedindholdet i de to udgaver forbliver det samme, så er indholdet nu grundigt revideret. I andenudgaven skriver Per også begejstret hjem til Jakobe om udviklingen af det moderne industrisamfund, men nu virker det indblik, han får »i en Millionbefolknings Levevis og Livsvilkaar« ret uhyggeligt på ham (Pontoppidan 1905 (2): 56) er, der i førsteudgaven konstaterede, at der ikke er »Raad til Medlidenhed«, da en af fru Kumminachs forhulede pensionærer afgår ved døden, bliver i anden udgave »kold nedad Ryggen ved at høre denne Ligtale over hans ubekendte Medlogerende« (Pontoppidan 1905 (2): 60).

At Per i andenudgaven i langt højere grad har en samvittighed, han skal kæmpe med for at forblive i cæsarrollen, bliver også tydeligt i de scener, hvor han overvejer at bryde sin forlovelse med Jakobe. I førsteudgaven opstår det ønske, da Per i Berlin møder en slægtning til sin forlovede, den unge datter af en højstående kommerceråd, der skulle være god for den svimlende sum af halvtredsindstyve millioner. Per, der desuden har fået en ide om, at han kan lade sig adoptere af en baronesse og dermed blive adelig, ser helt nye muligheder, hvad social opstigning angår, og han planlægger skruppelløst at forlade Jakobe (Pontoppidan 1899 (2): 33):

Ogsaa paa Jakobe tænkte han under disse Overvejelser, dog uden synderligt Samvittighedsnag. Han søgte ingen Besmykkelse men tilstod aabent for sig selv, at han ikke vilde betænke sig paa at bryde med hende, dersom der skulde aabne sig videre Udsigter for ham. Han var endog overbevist om, at hun selv vilde finde dette ganske rimeligt og forstaa, hvormeget det betød for ham og for Fremtidens Sag, om han kunde vinde en saadan Sejr her i selve Berlin. Og her var dog virkelig et Maal at kæmpe for. Friherre von Adlersborg. Med dette Navn og Gehejmecommerceraadens Millioner vilde Fyrstemagt være ham vis!

Endnu havde han jo ganske vist kun lidt at bygge paa, ... blot et stjaalent Sideblik. Men havde han haft mere, da han i sin Tid lagde an paa Jakobe? Ingenlunde. Tværtimod. Og dog havde han den Gang uden Anstrengelse baaret Sejren hjem!

Scenen er bevaret i andenudgaven, og de grundlæggende elementer er ens. Per har mødt en guldfugl, der er endnu tungere end den, han allerede

har i hånden, og i begge udgaver overvejer han at skille sig af med Jakobe. Men her holder ligheden også op, for Per er ikke kun en rå Cæsar uden samvittighed. Han kæmper med sin moral og tænker nu på Jakobes følelser, som han ser som en alvorlig hindring for at bryde forlovelsen. Han diskuterer frem og tilbage med sig selv. Kan han forsvare at bryde med Jakobe? Afsnittet er nu helt omskrevet (Pontoppidan 1905 (2): 25-26):

Rigtignok var der Hensynet til Jakobe – han havde ingenlunde glemt det, – og det var naturligvis en alvorlig Hindring. Men han vilde dog spørge, om man absolut var nødt til at lade sig binde af sin Fortid, naar der uanet aabnede sig saa glimrende Udsigter for En. Ja, havde han Lov til at give Afkald paa en saadan Fremtid? Kunde han forsvare det for den Sag, han havde viet sin Kraft? Ved Gud, han holdt meget af Jakobe. Hendes udmærkede Egenskaber forstod han fuldt ud at skatte, og det vilde gaa ham forfærdelig nær til Hjertet at forlade hende. Men alle personlige Følelser maatte underordne sig Hensynet til det almene Vel, – det vilde Jakobe sikkert selv forstaa og billige. Halvtresindstyve Millioner! En saadan Sum vilde i et lille Land som Danmark skaffe sin Mand en sand kongelig Magt. Hvad vilde han ikke kunne udrette derhjemme med de Penge! Hvilken Hjælp i den store Frigørelseskamp, som jo netop Jakobe mere end Nogen ønskede Held og Fremgang! –

Et lignende eksempel findes i *Lykke-Per, hans store Værk*, der er førsteudgavens femte hæfte. Det udkom i 1901 efter en næste toårig pause i udgivelsesrækken. Per, der på sin rejse er nået frem til Rom, er på ny blevet ulykkeligt forelsket i Jakobes søster Nanny, som var hans oprindelige mål, inden han forlovede sig med Jakobe. Per tabte dog kampen om Nanny til sin rival Dyhring, og han beslutter nu helt at opgive planerne om ægteskab (Pontoppidan 1901 (4): 107-108):

Han agtede overhovedet ikke at lade sig binde mere. Han vilde bevare sin Frihed til at nyde sin Magt over Menneskene, ikke mindst over Kvinderne, – den han mente nu igen at have faaet Bevis for. Den Fornøelse, han havde vundet paa sin Rejse og navnlig her i Rom, følte han endnu selv som en Foryngelse, en lykkelig Genvindelse af Ungdomsaarenes svulmende, bekymringsfrie Livsmod. Verden laa atter aaben for hans Fod, – det galdt nu blot om med et dristigt Snit at gøre sig fri for alle Baand.

Han vidste godt, at et Brud vilde krænke og smerte Jakobe dybt. Men som Sagerne nu engang stod, vilde det være bedst ogsaa for hende, at de skiltes. Straks efter hans Hjemkomst skulde det ske. Hverken for sin egen eller for sine Fremtidsideers Skyld havde han Lov til at lade sig holde tilbage af Frygt for at volde hende Sorg.

Her stod dog virkelig mere paa Spil end nogle Kvindetaarer!

Han skyldte nu sig selv at vise, at han ikke havde siddet forgæves ved Cæsars Fødder men endelig lært at gaa den lige og korte Vej over Tvivlraadighedens Rubicon ind i Mandsviljens Himmerige.

Altsaa: *Jacta est alea!*

Ovenstående uddrag viser en Per, der godt ved, at et brud vil »krænke og smerte Jakobe dybt«, og som ogsaa er klar over, at han med sin beslutning »vil volde hende Sorg«, men Per når på trods heraf frem til, at der er »mere paa Spil end nogle Kvindetaarer!« I andenudgaven, hvor det samme afsnit ses nedenfor, er Per i langt højere grad opmærksom på sin forlovedes følelser. Væk er det arrogante udsagn om, at der står mere på spil end kvindetårer. Nu vil Per i stedet »saa skaansomt som muligt, forberede Jakobe paa det uundgaaelige Brud«, ligesom han »vilde søge at faa hende til at forstaa«. Og ikke mindst må bruddet ske lidt efter lidt, så han lempeligt kunne »vænne hende til Tanken om Skilsmisse, saa at de, naar de nu mødtes, kunde sige hinanden Farvel som Venner, uden Bitterhed og Bebrejdelser«. Det bemærkes desuden, at Per ikke tænker, at bruddet vil være let for ham selv, og at han er klar over, at han står i gæld til Jakobe (Pontoppidan 1905 (2): 171):

Han agtede overhovedet ikke at lade sig binde mere. Det havde hidtil netop været hans Fejl, at han ikke frygtløst nok havde udnyttet sin Naturs Kraftkilder. Derfor var han ikke kommen videre paa sin Eventyrsejlsads, end han var.

Men nu skulde Sejlene tiltops! Fra Ivan havde han netop modtaget et nyt Ekspresbrev med indtrængende Opfordring til at komme hjem for personlig at deltage i Forhandlingerne om hans Projekt. Han havde som sædvanlig ladet Brevet ligge ubesvaret nogle Dage. Nu meldte han telegrafisk sin Hjemkomst. Forjættelsen i Nannys Øjne drog ham. Og desuden indsaae han, at Tiden til Handling var kommen. Han vilde nu selv tage Sagens Ledelse i sin Haand.

Forinden vilde han, saa skaansomt som muligt, forberede Jakobe paa det uundgaaelige Brud. Han vilde søge at faa hende til at

forstaa, at som hans Natur nu engang var, vilde det ogsaa for hende være bedst, at deres Forbindelse i Tide hævedes. Men det maatte ske lidt efter lidt. Han vilde lempeligt vænne hende til Tanken om Skilsmisse, saa at de, naar de nu mødtes, kunde sige hinanden Farvel som Venner, uden Bitterhed og Bebrejdelser.

Det vilde slet ikke være saa let heller for ham at sige dette Farvel. Han skyldte hende uendelig meget; men sin Frihed kunde han ikke ofre hende, sin Fremtid vilde han ikke sætte paa Spil. Han maatte nu vise, at han ikke havde siddet forgæves ved Cæsarernes Fødder, men lært at gaa Mandsviljens lige Vej over Tivlraadighedens plumrede Rubicon med et trøstigt: *Jacta est alea!*

Skal man konkludere på ovenstående eksempler, ser det altså ud som om, at førsteudgavens meget firkantede, næsten karikerede, brug af Nietzsches tænkning blødes op i forbindelse med omarbejdningen til anden udgave, hvor den kyniske Per, der i førsteudgaven kun har en skuldertrækning tilovers for sine medmenneskers lidelser i storbyen, får i andenudgaven kuldegysninger ved tanken. Og den Per, som i førsteudgaven tænkte på at bryde sin forlovelse med Jakobe uden synderligt samvittighedsnag, plages i andenudgaven af dårlig samvittighed i forbindelse med det brud, han har besluttet, må til. Bevægelsen væk fra det unuancerede cæsarmotiv kan spores romanen igennem, men understreges desuden af Pers egen delkonklusion i andenudgavens bind 2 »Nej – han blev nødt til at indrømme det – der var ikke det Stof i ham til en Verdenserobrere, som han havde troet« (Pontoppidan 1905 (2): 219). Der tegnes altså nu et mere realistisk psykologisk portræt af en hovedperson, som nok har besluttet at vende sin opvækst ryggen, men rent samvittighedsmæssigt ikke kan frigøre sig, når det kommer til stykket. På den baggrund giver det god mening, at Pontoppidan i forbindelse med udgivelsen af sidste bind af den reviderede andenudgave, udtalte til *Politiken*, at han var glad for den nye udgave, der havde gjort det muligt for ham at lade hele »Værket fremtræde for Publikum i den Form, han ønskede« (Anonym 1905: 1).

Fra anden til fjerde udgave

Tilfredsheden med den nye udgave af *Lykke-Per* varede dog ikke længere, end at Pontoppidan i juni 1918 udsendte endnu en forkortet og revideret

udgave af *Lykke-Per*, der som beskrevet tidligere er fjerde udgave. Som det fremgår af nedenstående model, fordeler fjerdeudgaven sig indholdsmæssigt således i forhold til de tidligere versioner:

4. udgave 1918	<i>Lykke-Per, Første Bind</i>										
Kapitler	1 2 3 4	5 6 7	8 9 10	11 12 13	14 15						
2. udgave 1905	<i>Lykke-Per, I Del</i>							<i>Lykke-Per, II Del</i>			
Kapitler	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10					11 12 13	14 15				
1. udgave 1898-1904	I <i>Lykke-Per, hans Ungdom</i>	II <i>Lykke-Per finder Skatten</i>	III <i>Lykke-Per, hans Kærlighed</i>	IV <i>Lykke-Per i det fremmede</i>	V <i>Lykke-Per, hans store Værk</i>						
Kapitler	1 2 3 4	1 2 3	1 2 3 4	1 2 3 4	1 2 3						

4. udgave 1918	<i>Lykke-Per, Andet Bind</i>									
Kapitler	16 17 18 19	20 21 21 22	23 24 25 26 27 28							
2. udgave 1905	<i>Lykke-Per, II Del</i>				<i>Lykke-Per, III Del</i>					
Kapitler	(16) 17 18	19 20 21 22	23 24 25 26 27 28							
1. udgave 1898-1904	VI <i>Lykke-Per og hans Kæreste</i>	VII <i>Lykke-Per, hans Rejse til Amerika</i>	VIII <i>Lykke-Per, hans sidste Kamp</i>							
Kapitler	1 2 3 4	1 2 3 4	1 2 3 4 5 6 Slutning							

Også her kan en sammenligning af varianterne give os et indblik i værkets indholdsmæssige udvikling, ligesom at en sammenligning af varianterne afslører, at beskæringen fra anden til fjerde udgave er mere skånsom. Dette kan eksemplificeres via fjerdeudgavens første sider, hvor der er langt mellem varianterne, og de få der er, primært er ortografiske rettelser og rent stilistiske opstramminger. Mønsteret ændrer sig dog, og en grundig kollation afslører, at der fra kapitel 12, og i særlig grad i ka-

pitlerne 20-24, ses bearbejdning af større passager, der enten er skrevet om, eller helt udgår, som der også var eksempler på i transponeringen fra første til anden udgave.

Inden vi kommer hertil, er der dog en række mindre indholdsmæssige ændringer, som fortjener opmærksomhed. Det skyldes, at de ved eftersyn peger i retning af, hvordan Pontoppidan har bearbejdet sit stof i denne proces. En del af de enkeltord, der nu bortredigeres fra romanen, har religiøse konnotationer. Det er ord som fx 'Farisæisme' (Pontoppidan 1905 (2): 181), 'paradisagtige' (Pontoppidan 1905 (2): 180) og 'Reformationsværk' (Pontoppidan 1905 (2): 190). At det ikke er tilfældigt, kan eksemplificeres gennem den scene fra romanens begyndelse, hvor den elleveårige Per har været på æblerov, hvilket udløser en opbyggelig tale fra drengens far. Pontoppidan har filet på denne scene i alle tre udgaver. Scenen har på flere måder karakter af et syndefald, og i forbindelse med faderens reprimande sker i alle tre udgaver et 'gennembrud' i drengen, om end det ikke er den form for gennembrud, som faderen havde lagt an til. I anden udgave havde Pontoppidan valgt at beskrive dette gennembrud som 'religiøst' (Pontoppidan 1905 (1): 20), men i fjerdeudgaven fjernes dette ord, og derfor beskrives det nu igen alene som et gennembrud: »Der foregik i dette Øjeblik en Slags Gennembrud i den elleveaarige Drengs Sind« (Pontoppidan 1918 (1): 15). Og få linjer længere nede beskrives i fjerde udgave, at »Mindet om denne Middagstime skulde i det hele faa en skæbnesvanger Betydning for Drengen« Dette minde havde i såvel første- som andenudgaven skæbnesvanger betydning »ikke alene for Drengens Forhold til det religiøse«.

Fra kapitel 12 står ændringerne som nævnt lidt tættere. Blandt andet er Pers reaktion i forbindelse med gensynet med sin gamle matematiklærer nu borte, ligesom en uddybende beskrivelse af pastor Sidenius i forbindelse med faderens begravelse. Herudover ses en række revisioner, der bidrager til at nuancere billedet af den kyniske Per yderligere, helt i tråd med de ændringer i persontegningen, som allerede sås i transponeringen fra første til anden udgave. Dette ses fx endnu engang i brevene fra Berlin (kapitel 13), hvor den afsluttende sætning: »Han ophørte da ogsaa hurtigt med at beklage dem. Hvad var der at jamre over? Der foregik en Smagsforandring, det var det hele«, i 4. udgave er fjernet fra det afsnit, hvor Per reflekterer over storbyen og menneskelivet (Pontoppidan 1918 (1): 304).

Det er dog i fjerdeudgavens andet bind, de større rettelser skal findes. Det indeholder kapitlerne 16-28, og det er her, Per vender tilbage til København fra sin store rejse, der havde ført ham ned gennem Alperne og videre til Rom. Herfra fører en kæde af begivenheder Pers cæsariske projekt til at kuldsejle, og Per ledes dermed tilbage til det, han har forsøgt at lægge afstand til. De præstelige lag i ham tager over, og han transformeres gradvis til Nietzsches antikvariske menneske. Fra tyvende kapitel, hvor Per er rejst til Kærsholm og i stigende grad optages af religiøse spørgsmål, er der sket en del markante bearbejdnings af stoffet. Hele passager er flyttet eller slettet, hvilket vidner om, at Pontoppidan selv efter transponeringen fra første- til andenudgaven ikke har været helt tilfreds med karakteren af sit arbejde og disponeringen af det. I tråd med dette kan nævnes, at en hel scene, der genkendes fra såvel første- som andenudgaven, er fjernet fra kapitel 24. Her afstraffer Pers kommende svigerfar, pastor Blomberg, familiens søn, den 12-årige Niels, for at tale usandt. En scene, der vækker mindelser om Pers egen barndom og det syndefald, han oplevede i forbindelse med sit æblerov (Pontoppidan 1905 (3): 211).

Udeladelsen af denne scene understreger, som tilfældet var med de småord, der er fjernet fra fjerdeudgavens første halvdel, at det i udpræget grad det religiøse stof, der er bearbejdet i forbindelse med redigeringen af fjerdeudgaven. Religion spiller naturligvis en stor rolle i en roman om en præstesøn, der lægger afstand til sin opvækst, men Pontoppidan har alligevel fundet det nødvendigt at nedtone romanens religiøse spor i forbindelse med transponeringen fra anden til fjerde udgave. Blandt andet ses en del forkortelser i beskrivelserne af de to meget forskellige præstetyper, pastor Blomberg og pastor Fjaltring, som Per begge lader sig påvirke af. Men der ses også eksempler, der får direkte betydning for tegningen af hovedpersonen. Meget bemærkelsesværdigt er afsnittet, hvor Per reflekterer over betydningen af sine møder med pastor Fjaltring, og hvor blandt andet tvivlens nødvendighed bliver drøftet, endnu engang ændret. I anden udgave blev tilført et afsnit, der beskrev, at tvivlen syntes at besidde en »saadan Genfødelsens Kraft«, og i bekendtskabet med Fjaltring fandt Per, »at han hos denne havde fundet Trøst for den Tvedelthed i sin Natur, den Mangel paa Evne til at falde til Hvile i en bestemt formet Livsanskuelse, som ofte havde gjort ham saa modløs« (Pontoppidan 1905 (3): 256). Disse betragtninger er fjernet i fjerdeudgaven, og dermed er dette et eksempel på et afsnit, Pontoppidan har arbejdet indgående med på sin vej mod det endelige værk, og i hvert fald foretager Pontoppidan herefter ikke yderligere revisioner af *Lykke-Per*.

Afrunding

Denne artikel stillede indledningsvis spørgsmålet, hvorvidt det er muligt at basere sin fortolkning af *Lykke-Per* på en hvilken som helst af de tre versioner, som Pontoppidan selv reviderede, og nå frem til det samme resultat? Svaret er ja. Og samtidig nej. Ja, fordi *Lykke-Per*, uanset hvilken version man baserer sin læsning på, er Pontoppidans monumentale roman om en ung mand, der rejser ud for at erobre verden og gøre op med sin arv. Det er en roman om Danmark på kanten af det moderne, og om en ny generation, der skulle finde mening i en verden, hvor himlen var lukket, og Gud var død. Det skyldes, at mange af de grundlæggende elementer i de tre versioner som beskrevet er identiske. Men svaret er også nej. For ved at følge det cæsariske ledemotiv gennem forskellige udgaver af *Lykke-Per*, bliver det klart, at den påvirkning fra Nietzsche, som præger *Lykke-Per*, falder i flere trin og medvirker til at transformere værket frem mod sin endelige form. Og i denne proces udvikler hovedpersonen sig i en sådan grad, at en personkarakteristik vil se forskellig ud, afhængig af hvilken version man lægger til grund for sin analyse.

Det skyldes formentlig, at Pontoppidan som beskrevet allerede fra førsteudgavens første hæfte, *Lykke-Per, hans Ungdom*, var bekendt med Nietzsches tænkning, og i overensstemmelse hermed tegnes Per som en cæsar, der er kynisk og kold over for de medmennesker, han ofte blot ser som et middel, eller et trin på sin vej mod toppen. Per ønsker at være samvittighedsløs og grusom, og det er i første udgave da også den ensidigt medlidenhedsløse Per, der skriver hjem fra Berlin og hylder storbyens eksistenskampe, ligesom det er den kyniske Per, der flere gange i førsteudgaven planlægger at bryde sin forlovelse med Jakobe uden øje for hendes følelser. Der er ingen tvivl om, at førsteudgavens hovedperson er fremstillet noget stereotypet nietzscheansk, hvad måske kan hænge sammen med, at Pontoppidans første møde med Nietzsches filosofi formentlig er Brandes præsentation af forfatterskabet. Som tidligere omtalt er Brandes heri voldsomt meddigtende i forhold til den cæsariske magtfilosofi i sin afhandling, og Moestrup beskriver, at Brandes ligefrem smurte »tykt på« dette motiv i »Aristokratisk Radikalisme« (Moestrup 1970: 314).

Det er samme Moestrup, der gennem et omfattende detektivarbejde påviser, hvordan Pontoppidan først undervejs i arbejdet med *Lykke-Per* i tiltagende grad bliver optaget af studier i Nietzsches filosofiske værker, som Pontoppidan hjemlåner fra biblioteker i lange perioder, inden han endelig anskaffer sig sin egen udgave (Moestrup 1970: 293). Disse stu-

dier påbegyndtes i marts 1900, altså efter de første fire hæfter af *Lykke-Per* allerede var udkommet. Pontoppidans fordybelse i Nietzsches egne skrifter har formentlig skabt et behov for at nuancere motivet, og revisionen, som nødvendigvis må være påbegyndt allerede inden førsteudgaven var komplet, fungerer således som en form for kalibrering, der bringer den del af *Lykke-Per*, som blev skrevet inden Pontoppidan fordybede sig i Nietzsche-studier, i overensstemmelse med den sidste del. Portrættet af Per ændres markant i forbindelse med transponeringen til anden udgave.

På trods af den nødvendige revision af førsteudgaven, der var præget af mangler i handlingens indre logik, og Pontoppidans udtalelse til *Politiken* i 1905 om at han nu var tilfreds med sit værk, valgte den ældre forfatter i 1918 at udsende en på ny revideret version af sit ungdomsværk. Her forkortes værket yderligere, der foretages en række ortografiske stramninger, og en del kortere passager og småord luges ud. Mange af disse har religiøse konnotationer, hvilket er interessant, når man betragter den varians, der i øvrigt er mellem anden og fjerde udgave. Her er det især fjerdeudgavens andet bind, der er præget af ændringer, og især er kapitlerne 20-24 bearbejdet. I disse kapitler er det i høj grad det religiøse stof, der er forkortet eller nedtonet, og dermed bliver billedet af den hjemfaldne hovedperson altså også blødt op og nuanceret i forbindelse med transponeringen fra anden til fjerde udgave.

Lykke-Per er et værk, der har en kompliceret udgivelsesproces, og som en følge heraf har det manifesteret sig i flere versioner. Bevidstheden om dette bør indgå i ethvert arbejde med Henrik Pontoppidans storværk.

Primærlitteratur

- Pontoppidan, Henrik: *Lykke-Per, hans Ungdom*. København 1898.
Pontoppidan, Henrik: *Lykke-Per finder Skatten*. København 1898.
Pontoppidan, Henrik: *Lykke-Per, hans Kærlighed*. København 1899.
Pontoppidan, Henrik: *Lykke-Per, i det fremmede*. København 1899.
Pontoppidan, Henrik: *Lykke-Per, hans store Værk*. København 1901.
Pontoppidan, Henrik: *Lykke-Per og hans Kæreste*. København 1902.
Pontoppidan, Henrik: *Lykke-Per, hans Rejse til Amerika*. København 1903.
Pontoppidan, Henrik: *Lykke-Per, hans sidste Kamp*. København 1904.
Pontoppidan, Henrik: *Lykke-Per, bind 1-3*. København 1905. [2. udgave]
Pontoppidan, Henrik: *Lykke-Per, bind 1-2*. København 1918.[4. udgave]

Sekundærlitteratur

- Ahnlund, Knut: *Omkring Lykke-Per*. København 1971.
Andersen, Poul Carit: *Henrik Pontoppidan. En Biografi og Bibliografi*. København 1934.
Anonym: »Henrik Pontoppidan om Lykke Per«, i *Politiken* 19.12.1905, s 1 + 4. Tilgået via Politikens arkiv: [<https://politiken.dk/arkiv/>] (Kræver abonnement).
Behrendt, Flemming: »Lykke-Per B I-III, 1905« 2019. Tilgået via: [<https://www.henrikpontoppidan.dk/text/kilder/boeger/lp/lpb/>].
Brandes, Georg: »Aristokratisk Radikalisme. En Afhandling om Friedrich Nietzsche«, i *Tilskueren* Aarg. 6 (1889), s. 565-613. Tilgået via: [<http://runeberg.org/tilskueren/1889/0601.html>]
Busk-Jensen, Lise: »Himmelflugt – Henrik Pontoppidan«, i Klaus P. Mortensen og May Schack (udg.) *Dansk litteraturs historie* bind 3. København 2009, s. 219-249
Gottlieb, Katja, and Krista Stinne Greve Rasmussen. »Litteraturens mange versioner: Metodiske overvejelser for litteraturstudier og Henrik Pontoppidans *Lykke-Per*«, i Krista Stinne Greve Rasmussen et al. (red.): *Boghistorie i Skandinavien*. Aarhus University Press, 2023, s. 47–70. Tilgået via [<https://doi.org/10.2307/jj.3643869.5>].
Gottlieb, Katja: *Smagssag. En editionsfilologisk undersøgelse af Henrik Pontoppidans 'Lykke-Per' med særligt henblik på inspirationen fra Nietzsche*. Upubliceret speciale, 2021.
Kielberg, Esther og Lars Peter Rømhild: *Det forjættede Land*, kommentarbind. København 1997.
Kondrup, Johnny: *Editionsfilologi*. København: Museum Tusulanums Forlag 2011.
Kondrup, Johnny (2020) »Editionsvidenskab (editionsfilologi)«, i Annemette Hejlsted, Gorm Larsen og Erik Svendsen (red.): *Litteraturleksikon* (<https://www.sllitteraturleksikon.dk/>), København 2020.

- Kondrup, Johnny: »Henrik Pontoppidan. Illusionernes historie«, i: Jens Anker Jørgensen, Johnny Kondrup, Peter Olivarius, Bjarne Sandstrøm, Svend Skriver, Marianne Stidsen og Knud Wentzel (red.): *Hovedsporet. Dansk Litteraturs Historie*, s. 439-442. København 2005.
- Kondrup, Johnny: »Tekst og værk – et begrebseftersyn«, i Anne Mette Hansen, Dorthe Duncker og Karen Skovgaard-Petersen (red.): *Betydning og forståelse. Festskrift til Hanne Ruus*, s. 65-76.. København 2013.
- Kristiansen, Børge: *'At blive sig selv' og 'At være sig selv'. En undersøgelse af identitetsfilosofien i Henrik Pontoppidans roman Lykke-Per i lyset af Luthers teologi, Schopenhauers og Nietzsches filosofi. Et bidrag til identitetsfilosofi.* København 2007.
- Moestrup, Jørgen: »Lykke-Per og Nietzsche«, i Knut Ahnlund (red.): *Omkring Lykke-Per.* København 1971, s. 292- 322.
- Moestrup, Jørgen: *Pontoppidan og Nietzsche. Idésammenhæng og idékonsekvens i perioden omkring Lykke-Per.* Upubliceret speciale: 1967.
- Kan i dag tilgås via: [<http://www.henrikpontoppidan.dk/text/seclit/secboeger/moestrup/>]
- Nietzsche, Friedrich: *Geburt der Tragödie Oder: Griechenthum und Pessimismus. Neue Ausgabe mit dem Versuch einer Selbstkritik.* 1878. Tilgået via Nietzsche source.
- Nietzsche, Friedrich: »Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben« in *Unzeitgemässe Betrachtungen. Zweites Stück.* 1874. Tilgået via: [<http://www.nietzschesource.org/#eKGWB/HL-3>].
- Pontoppidan, Henrik: *Henrik Pontoppidans breve*, bind 1 og 2. Udg. af Carl Erik Bay og Elias Bredsdorff. København 1997.
- Skjerbæk, Esther og Thorkild Skjerbæk: *Henrik Pontoppidans forfatterskab. En bibliografi.* Udg. af: René Herring. København 2006.
- Skjerbæk, Thorkild: *Kunst og budskab: Studier i Henrik Pontoppidans forfatterskab.* Odense 1970.
- Wivel, Henrik: »Det sjælelige gennembrud – Dekadence, idealisme og vitalisme i 1890'ernes kultur« i Klaus P. Mortensen og May Schack (red.): *Dansk litteraturs historie*, bind 3. København 2009, s. 265-309.

Tak til professor emeritus Nils Gunder Hansen.